

## Werk

**Titel:** Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter

**Jahr:** 1750

**Kollektion:** Zoologica

**Digitalisiert:** Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen

**Werk Id:** PPN369547365

**PURL:** <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369547365>

**OPAC:** <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369547365>

**LOG Id:** LOG\_0134

**LOG Titel:** Caput Duodecimum. Involucrum. Daun bonkus. - Twaalfde Hoofdstuk. Het Inwindzel

**LOG Typ:** chapter

## Übergeordnetes Werk

**Werk Id:** PPN369544501

**PURL:** <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369544501>

**OPAC:** <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369544501>

## Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

## Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen  
Georg-August-Universität Göttingen  
Platz der Göttinger Sieben 1  
37073 Göttingen  
Germany  
Email: [gdz@sub.uni-goettingen.de](mailto:gdz@sub.uni-goettingen.de)

Flos externe quinque alba gerit petala, & interne amplam & flavam Cassidem, quæ alis suis medium trigonum pistillum ambit, utraq; vero directe sub superiore locantur petalo, quod unum est ex mox quinque descriptis, quodque instar cymbæ supra florem convexum est, post florem ex basi ejus fructus excrescit, qui est siliqua oblonga hexagona, externe viridis, interne farina flava repleta, uti in Angræco primo.

Primaria ejus radix frustum refert Curcumæ, & supra terram prominere, quum folia & vetustis caulibus deciderint, ad latera emittit radices alias crassas longasque fibrillas, juxta terram instar vermium prorepentes.

Nomen. Latine *Angræcum terrestre alterum*; Malaiice *Angrec tana*.

Locus. Hæc species in plano prorepat solo, tam in nudis montibus, ubi parvulæ crescunt plantulæ & fruticuli, quam in planis vallibus juxta fluminum ripas sub gramine, in hortis etiam transplantari facile potest.

Usus ejus ignotus est, excepto quod ejus sapor non tam acris sit quam prioris, magis adcedens ad illum veri Angræci.

N. B. *Angræcum* hoc terrestre supra Tab. 50. fig. 3. est delineatum, atque convenit cum *Bela pola* H. Malab. part. 11. Tab. 35. quod *Gladiolus Indicus*, palustris, latifolius, flore albicante, in notis vocatur, & Fl. Malab. pag. 33. & Plukn. Amaltb. pag. 106.

De bloeme heeft van buiten vyf witte bladeren, en van binnen een wyd geelagtig helmke, 't welk met zyn vleugelen het middelste drieboekige pylaartje omvat, en beide staan regt onder het bovenste blaadje, zynde een van de bloemfchreffe vyve, 't welk mede als een schuifje over de bloeme gebogen staat, agter de bloeme uit den voet groeit de vrugt, zynde een langwerpige zesboekige bouwwe, buiten groen, binnen met een geelagtig meel, gelyk aan 't eerste Angrek.

De hoofdwortel gelykt wel een stuk Curcuma, en buitt boven de aarden uit, als de bladeren en oude steel afgevalle zyn, en heeft ter zyden andere dikke lange vazelingen, langs de aarde kruipende als wormen.

Naam. In 't Latyn *Angræcum terrestre alterum*; in 't Maleits *Angrec tana*.

Plaats. Dit kruipt nu op de vlakke grond, zoo op kale bergen, daar een kleine delle, en wat ruigte is, als in vlakke valseijen, langs de rivierkanten onder 't gras, laat zig ook ligt in de tuine verplanten.

Zyn gebruik is nog onbekent, behalven dat het aan smaak zoo scherp niet is als het voorgaande, en het regte Angrek nader komende.

N. B. Dit Land Angrek is boven Tab. 50. fig. 3. afgebeeld, en komt overeen met de *Bela pola* van de H. Malab. part. 11. Tab. 35. het geen de Indische, in moerassen groeiende, breedbladige *Gladiolus*, met een witagtige bloem genaamt wert in de Note van *Commelin*, als mede in de Fl. Malab. pag. 33. en by *Plukn. Amaltb. pag. 106.*

## CAPUT DUODECIMUM.

### *Involucrum. Daun bonkus.*

Tertia *Angræci terrestris* species est *Involucrum*, foliis cum prima conveniens specie, plurimis enim gaudent costis ac plicis, quæ per longitudinem in postica protuberant parte, & acuta formant dorsa, sed subtiliora quam in prima specie, funtque folia hæc tenuia, glabra, & ex viridi nigricantia, quorum quodvis striato insidet petiolo, ac sese invicem ambiunt uti in *Curcuma*, simul cum petiolo tres quatuorve pedes longa, binas lata palmas.

Flores fructusque peculiari progerminant modo, non cum *Angræco*, sed cum *Globba* convenientes. Inter folia enim ex radicibus breve excrescit tuberculum, ex squallide virentibus foliolis seu squamulis compositum instar *Hippophyti Globbæ Dæriion*, vel *Curcumæ*, sed multo minus. Inter ista foliola parvi eminent concavi flosculi, superius in sex apices distincti & lutei, qui cito marcescunt. Dein tuberculum istud ornatum est longis & obscure cinereis foliolis, inter quæ fructus excrescunt, qui sunt bacca oblongo rotundæ, ac virides, instar testiculorum *galinaceorum*, cum residuis siccis floris petalis in summo, intus repletæ sunt hæc bacca nigris granis, quæ mucositate seu pulpa obducta sunt, qualis in *Globba* reperitur, sed sine sapore & odore.

Radix transversalis est, pollicem crassa, & instar *Suberis fungosæ*, interne nigricantibus maculis & punctulis notata, externe innumeris pusillis fibrillis obducta. Ejus *Hypophytum* raro conspicitur inter foliola latens, potissimum Januario.

Nomen. Latine *Involucrum*, juxta vulgare Malaiense nomen *Daun bonkus*, h. e. folium involutionis, veri autem Malaienses id vocant *Cattari*, alii etiam *Daun corra corra*, uti primam speciem; Amboinice *Abaain*.

Locus. In montibus crescit silvosis, in arenosis lollis, apricis, & ubi arbores vagæ sunt, uti circa vias mediæ regionis, ubi solum est acutum & saxosum, argillo rubro mixtum, cui per radices suas firmissime infixum est. Nunquam folitarium crescit, ac semper cohortatim, sed separatim, & ob silvestrem ejus naturam haud facile transplantari potest.

Usus ejus frequens est apud incolas in re domestica, petunt enim ex silvis folia, quibus involvunt *Canarios*, *Lemones*, ac quosvis alios fructus & pisces, quos venales gerunt, vel aliis transmittere volunt, huic enim operi apta sunt, quum cymbæ formam habeant, ac lenta sint, utrimque acuminata, unde quod ipsis involutum est, optime tegunt, in re Medica nullus ejus innotuit usus.

Alter

## TWAALFDE HOOFDSTUK.

### Het Inwindzel.

DE derde zoorte van *Angræcum terrestre* is het *Involucrum*, aan bladeren met de eerste zoorte overeen komende, want zy zyn vol ribben en ploojen, in de lengte aan de agterste zyde met scherpe ruggen uitstekende, dog fynder dan aan de eerste, dun, effen, en zwartagtig-groen, ieder op een geribden steel staande, en malkander omvattende gelyk in de *Curcuma*, 't zamen met den steel drie en vier voeten lang, twee banden breed.

De bloemen en vrugten komen op een byzonder manier voort, met geen *Angrek*, maar met de *Globba* overeenkomende. Want tussen de bladeren uit de wortelen ontspringt een kort kolfke, van vuilgroene bladeren of schubbekens gemaakt, gelyk het *Hypophyton* van *Globba doerion* of *Curcuma*, dog veel kleinder. Tussen de blaadjes kyken kleine holle bloempjes uit, boven in ses spitzten verdeelt, en geel, die haast versienzen. Daar na ziet men den kolf bezet, met lange donker-grauwe blaadjes, tussen dezelve groejen de vrugten, derwelke zyn ronde, langwerpige, groene bezien gelyk baane-klootjes, met eenige droge blaadjes van de bloeme boven op. Binnen zyn ze uitgevult met zwarte korrels, en dezelve met een zilververwige slym of merg omgeven, gelyk men in de *Globba* ziet, dog zonder smaak en reuk.

De wortel is dwars, een duim dik, voos als *Kork*, binnen met zwartagtige plekken, en puntjes, buiten met ontelbare kleine vazelingen omgeven. Het *Hypophyton* ziet men zelden, tussen de bladeren schuilende, meest in January.

Naam. In 't Latyn *Involucrum*; na 't gemeen Maleits *Daun bonkus*, dat is *Folium involutionis*; dog de regte *Malyers* noemen 't *Cattari*; andere ook *Daun corra corra*; gelyk de eerste zoorte, in 't Amboins *Ahaain*.

Plaats. Het wast op de bergen in de bossen, dog op zoodanige plaatsen, daar 't lugtig is, en de bomen ydel staan, gelyk omtrent de landwegen, daar het scherp en steenig is, op een roode kleigront, daar het dan met de wortelen zeer vast houdt. Het wast ook nooit enkel, maar met troppen by malkander, dog niet aan malkander vast, en laat zig wegens zyn wilden aart niet ligt verplanten.

Gebruik. Het heeft een groot gebruik by de Inlanders in haare huisboudinge, welke deze bladeren uit het bos halen, om daar in *Canary*, *Lemoenen*, en alderhande vrugten en visfen te winden, die ze te koop dragen, of aan aderen verzenden willen, want zy zyn daar toe bekwaam om dat ze schuifformig, en taai zyn, agter en vooren toegespitst, en daarom 't ingewondene goet dicht bedekken. In de Medicyne is geen gebruik bekend.

Een









Altera herba a priore maxime diversa est, quæ ejus mas habetur, & Amboineses eam *Abaain malona* vocant. Cujus folia multo minora sunt, & angustiora, tam acute costata, acsi plicata essent, undique circa caulem humilem locata, tristia, seu ex nigro virentia, & prope ortum pungente lanugine, seu minimis pilis hirta, qualis & iste caulis medius est, qui ex centro progerminat ad trium pedum altitudinem, rotundus, firmus, ac pennæ anferinæ crassitiem habens, interne ficcus, & junceus, in summo vaga locatur pluma, tenuibus ex cauliculis seu pedunculis composita, quæ undique plumaceo ac viscoso semine obducta est, quod facillime manibus ac vestibus adhæret, & in cute pruritus excitat, uti & grisei isti caulis pili.

Amat crescere ad fluminum ripas in plano campo. Nullus ejus peculiaris est usus, quum difficulter tractari possit ob istos pilos. Rotundi caules adhibentur, per quos flant in oculos & aures, si quid in iis deciderit, vel quædam fordes iis adhæreant, & pro auribus valent tali modo, quum doleant per rheumata frigida.

Si primo descripta planta in umbrosis crescat locis, major excrescit, ita ut pro aliâ haberetur specie, altitudinem enim sex pedum acquirit, cujus folium ultra tres & tres cum quadrante pedes longum est, ac septem pollices latum, reliqua ejus pars inferior, est caulis profunde sulcatus, & octo vel decem folia ex unica progermant radice, quæ brevis est & obtusa, multis obducta crassis & lentis fibrillis.

Prope radicem binos tresve profert fasciculos instar Cardamomi, sed minores, quique luteos gerunt flosculos, & post hos fructus Allii minoris squamas referentes, in quibus latet semen parvum, rotundum, nigrum, & sonorum, instar Sinapios, interne inane, & insipidum.

*Tabula Quinquagesima tertia*

Involucrum exhibet cum ejus *Hypophyto* & flore ac fructu separatis.

CAPUT DECIMUM TERTIUM.

*Flos triplicatus. Bonga tiga lapis.*

Quarta classis cum *Helleboro albo* vel *Gentiana* optime convenit, ac tantoperè ab *Angræco* differt, ut potius pro peculiari eam habeam planta, incolæ vero hanc habent pro specie præcedentis *Involucris*. Tria quatuorve gerit magna folia, simul componentia crassum & angulosum caulem, octodecim & viginti pollices longa, sex lata, per longitudinem quinque costis striata, quæ inferius acutum formant dorsum, uti in *Plantagine*, suntque porro glabra, tenuia, & intense viridia.

Inferius hæc terminantur in crassum caulem, externe striatum, & interne sulcatum. Quumque incipiant illa marcescere, costæ nudæ dependent, ex centro istius foliosæ collectionis simplex exurgit caulis, pennam crassus, rotundus, in paucos obscuros articulos distinctus, ultra pedes binos altus, in vertice paucos sustinens flores.

Qui peculiarem habent formam, a cunctis *Angræcis* diversam, repræsentant enim quasi triplices flores supra sese positos, sed cuncti sunt albi & inodori, quorum inferior pars composita est ex quinque petalis minoribus & angustioribus, quam in *Jasmini* flore, quorum tria majora in triangulo locantur, medium cassidem quodammodo refert, in cujus apertura aliquid flavum & muscosum conspicitur, instar tenuium filamentorum cum cauda seu calcare, uti in *Delphinis*. Tertia & suprema pars cassidi obposita, quatuor gerit petala, quorum bina media distincta & incurvata sunt uti in *Ariete Astronomorum*.

Quivis flos oblongum gerit tubum seu collum, & prope ortum viride foliolum, postquam flos emarcidus est, tubus crassescit, & oblongam format striatamque seu angulosam siliquam, pollicem longam, uti in aliis *Angræcis*, in qua semen latet pufillum & anofum, quum siliqua imatura aperitur, ejusque semen inter digitos conteritur, plumbeum acquirit colorem.

Radix

Een ander kruid van 't voorgaande merkelyk verschillende, is het geen men voor 't manneken houdt, en de Amboinesen ook *Ahaain malona* noemen. De bladeren zyn veel kleinder en smalder, zoo scherp geribt, als of ze geplooit waren, rondom een lagen stam staande, droevig zwartgroen, en by haare oorspronk met een stekeligen dons of bairtjes bezet, gelyk ook den stam of middelsten steel, dezelve komt uit de midden voort, drie voeten hoog, rond, styf, en zoo dik als een ganseschaft, binnen droog en busagtig, aan 't opperste staat een ydele pluim, uit dunne steeltjes bestaande, en rondom bezet met een pluimagtig en schier klevrig zaad, het welk zeer ligt aan de banden en klederen blyft hangen, en op de huid een jeuken veroorzaakt, als ook de gryze bairtjes aan voornoemde steele.

Het waft gaarn aan de rivierkanten in 't vlakke veld. Het heeft geen zonderlyk gebruik, als zynde moejelyk om te handelen wegens de voornoemde bairtjes, de ronde steelen gebruikt men om in de ooren en oogen te blazen, wanneer iemand iets in de oogen gevallen is, en eenige vuiligheid daar in hangt, dat is in de ooren, wanneer ze dezelve zeer doen door eenige koude zinkingen.

Wanneer het eerst beschrevene aan schaduwwagtie plaatsen staat, zoo wert het zoo hoog, dat men 't voor een byzondere of groote zoorte zoude houden, want het gewint de hoogte van ruim ses voeten, waar van het blad ruim drie en vierdehalve voeten lang is, en zeven duimen breed, zynde de rest van onderen een diep gevoorende steel, en staan agt of tien van deze bladeren uit eene wortel, dezelve is kort als een stompje, behangen met veele dikke en taaje vazelingen.

By de wortel draagt het twee of drie bosjes als *Cardamom*, dog kleinder, waar aan men geele bloempjes ziet, en na dezelve de vrugten als kleine teenen van *Look*, daar in leid klein, rond, zwart, en krakent zaad, als *Mos-taard*, van binnen ydel, en zonder smaak.

De drie en Vyftigste Plaat

Vertoont de plant het *Omwindzel* genaamt, met deszels *Ondergewas*, en de bloem en vrugt afzonderlyk.

DE RTIENDE HOOFDSTUK.

De drievoudige Bloem.

De vierde zoorte heeft met den *Helleborus albus*, of *Gentiana* de beste gelykenisse; en verschilt zoo veel van de *Angreks* zoorte, dat ik 't liever voor een byzonder kruid wil houden, dog den *Inlander* maakt het tot een mede zoorte van 't voorgaande *Involucrum*. Het heeft drie of vier groote bladeren, t'zamen een dikke boekigen steel uit maakende, agtien en twintig duimen lang, ses breed, in de lengte met vyf ribben gestreept, die beneden een scherpe rugge maken, gelyk aan de *Plantago*, voorts effen, dun, en hoog-groen.

Beneden eindigen ze in een dikke steel, buiten gestreept, en binnen gegeut. Als deze beginnen te verwelken, zoo hangen de ribben bloot, uit het midden dezer vergaderinge komt een enkele steel voort, een schaft dik, rond, in weinige donkere leden verdeelt, ruim twee voeten hoog, dragende op zyn top weinige bloemen.

Deze hebben weder een byzonder fatzoen, van alle *Angreks* verschillende, want zy zyn als of 'er drierlei bloemen boven malkander stonden, dog alle wit, en zonder reuk, waar van het onderste deel gemaakt is van vyf blaadjes, kleinder, en smalder dan een *Jasmy*-bloeme, waar van de drie grootere in een drieboek staan; het middelste gelykt eenigzints een helmken, in wiens mond men iets geelagtig en mosagtigs ziet, als fyne draden met een staartje, gelyk aan de *Ridderspooren*. Het derde en bovenste deel tegens over het helmken, heeft nog vier blaadjes, waar van de twee middelste van malkander gebogen staan, gelyk het *Astronomise* teeken van *Aries*.

Ieder bloem heeft een langagtige bals, en by baren oorspronk een groen blaadje. Na 't verwelken van de bloem begint de bals of steel dik te werden, en formeert een langagtige, gestreepte of geboekte bouwe, een duim lang, gelyk aan andere *Angreks*, daar in klein zandig zaad schuilt, als men de onrype bouwe opent, en het zaad tussen de vingeren vryft, zoo wert het lootverwig.